

ВИКОНАВСЬКЕ МИСТЕЦТВО

УДК 788.5.071.1(477)

ПРОФЕСІЙНІ ТАЄМНИЦІ ФЛЕЙТИСТА ФЕДОРА ПРОХАЧОВА

Андрій КАРПЯК

*Кафедра духових та ударних інструментів,
Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка,
вул. Коперніка 32/4, Львів, Україна, 79000,
тел.: 097-71-14-749; e-mail: gego@mail.ua*

Відомості про флейтову школу Львова, яка славиться іменами усесвітньо відомих спеціалістів та самобутніми виконавськими традиціями, поповнюють щораз нові матеріали та факти, що засвідчують високий професійний рівень її представників. Недавні знахідки цінних особистих документів та виявлення приватної бібліотеки Федора Прохачова збагатили наші знання стосовно методу занять та артистичних здобутків одного з найяскравіших митців українського музично-інструментального мистецтва.

Ключові слова: флейтове виконавство та педагогіка в Україні, творчий метод Ф. Прохачова.

Вивчення історії українського духового виконавського мистецтва становить для сучасних дослідників значні труднощі та проблеми. Праця більшості артистів, педагогів полягає переважно в активній концертній діяльності у складі оркестрових та ансамблевих колективів чи копіткій повсякденній роботі з підготовки кількох поколінь молодих спеціалістів. Відсутність документальних свідчень про малі та значні відкриття в опануванні прихованими можливостями інструмента, новими ресурсами організму виконавця та про знахідки у методиці викладання сприяє швидкій втраті пам'яттю нащадків імен та обставин впровадження прогресивних чи корисних нововведень. Згадки про справжніх винахідників розчиняються у наступні десятиліття, хоча ще через століття нові пристрої, досвід постановки виконавського апарата, напрацьований багатьма фахівцями стиль виконання можуть активно використовувати нащадки майстрів, котрі навіть не здогадуються про причини свого високого професійного рівня. Майстерність музикантів шліфується не роками чи десятиліттями, для вирішення складних питань конструкції інструментів, нарощування високопрофесійного репертуару, вдосконалення стилю та методики занять, здобуття практики додання фізичних та психологічних навантажень і т. ін. необхідні сотні років.

В історії становлення українського флейтового мистецтва значну увагу привертає постать музиканта, доля якого була пов'язана з двома містами – Харковом і Львовом. Незважаючи на надто коротке життя флейтиста Ф. Прохачова (1905–1950), життя сповнене роками лихоліть, репресій, війн, голоду та руйнацій, цей неординарний спеціаліст, який за будь-яких обставин залишався фанатично

відданим своїй професії, викликає до себе глибоку повагу. Наявність неповної, уривчастої інформації про життя музиканта, відсутність відомостей та фактів про окремі тривалі фрагменти його професійної кар'єри не лише утруднює дослідження праці і заслуг музиканта, але й надає неповторної, таємничої аури постаті артиста.

В архіві Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка зберігається Особова справа Ф. Прохачова, у якій міститься коротка біографія педагога, написана виразним, чітким почерком флейтиста. З неї ми дізнаємося, що майбутній артист у юному віці перебував у рядах Червоної Гвардії, пізніше Червоної Армії. З 1920 року, під час служби у війську, Ф. Прохачов почав навчатися музики, у 1927 році завершив навчання у Харківській музичній профшколі, а в 1930 році – Харківській консерваторії по класу флейти [1, арк. 99–102]. Очевидно, одним із викладачів музиканта був відомий флейтист Б. Кричевський, випускник Петербурзької консерваторії [3, с. 21]. Адже серед нотної бібліотеки Ф. Прохачова віднаходимо низку збірників нот з особистою печаткою Б. Кричевського. У 1931 році флейтиста запросили працювати у Харківську філармонію, паралельно з 1934 року музикант викладав у Харківській консерваторії. У 1941–1943 роках Федір Семенович пройшов за конкурсом у склад оркестру Харківського оперного театру. У цей час професійне зростання флейтиста було перерване війною. У 1943 році Ф. Прохачов потрапив на фронт, звідки повертається до Львова та отримав посаду викладача у Львівській державній консерваторії (1945) [10, с. 136].

Об'єктивною характеристикою професійної майстерності артиста та педагога Ф. Прохачова можуть послужити спогади тодішнього студента консерваторії, а в подальшому академіка Академії мистецтв України, доктора мистецтвознавства, директора центру музичної україністики, проректора Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського Івана Ляшенка (1927–1998). Професор І. Ляшенко з захопленням розповідав про талант флейтиста. “Це був музикант надзвичайно високого рівня, який працював на хвилі високого мистецтва, – згадував І. Ляшенко. – Таке досконале виконання творів Й. С. Баха, яке я мав змогу слухати в інтерпретації Ф. Прохачова, я ніколи ніде пізніше не чув. Для мене він залишився великим артистом. Я мав змогу бути на концерті, де Ф. Прохачов у супроводі оркестру виконував Сюїту сі-мінор Й. С. Баха. Я був вражений роботою флейтиста. Виконання Ф. Прохачова відрізнялося прекрасним звуком та досконалою музичною виразністю. Прохачов – абсолютно неординарна постать у музиці”.

Величезну роботу вклав Ф. Прохачов у виховання учнів. “Знаючи можливості цього викладача, я вирішив вчитися у Прохачова як студент-кларнетист, – пригадував І. Ляшенко, – але Ф. Прохачов погоджувався взяти мене лише при умові, якщо я покину історико-теоретичний факультет. Він вимагав повної віддачі від студента” [6, с. 162–163].

Несподіваною таємницею оповита участь Ф. Прохачова у знаменитому Першому Всесоюзному конкурсі виконавців на духових інструментах, який проходив у Москві 12–20 березня 1941 року. І. Ляшенко наголошував на визначному досягненні Ф. Прохачова: “Флейтист узяв участь у музичних змаганнях та виборів звання лауреата”. Диригент симфонічного оркестру Большого театру М. Голованов, за словами І. Ляшенка, запропонував Ф. Прохачову посаду артиста оркестру, але прикрі обставини та війна перервала усі плани музиканта. Зовсім недавно було віднайдено документ, який підтверджує здобуття флейтистом нагороди у конкурсі в Москві – це оригінал бланку Всесоюзного конкурсу виконавців на духових

інструментах, організованого Комітетом у справах мистецтв при РНК СРСР, з Рішенням та підписами членів журі у складі сімнадцяти осіб: головуючого М. Табакова та інших корифеїв духового мистецтва, серед них М. Буяновський, В. Цибін, А. Проценко, Ф. Еккерт, Є. Рейхе, К. Цукерман, у якому Ф. Прохачову було присуджено диплом першого ступеня. Але на цьому, на жаль, проблема втраченої пам'яті про заслуги артиста не була вирішеною до кінця.

У довіднику “Радянське духове інструментальне мистецтво” міститься доволі розгорнута інформація про проведення Всесоюзного конкурсу виконавців на духових інструментах у Москві 1941 року. Але серед відзначених музикантів ми не знаходимо імені Ф. Прохачова. Серед нагороджених флейтистів зазначені лише артисти, що отримали друге та третє призові місця та звання лауреатів [11, с. 216].

Насправді, незважаючи на 70-річну давність подій, питання повернення пам'яті про видатного виконавця-флейтиста видається сучасним українським фахівцям доволі суттєвим. Необхідно розуміти, наскільки високим авторитетом відзначався тодішній конкурс у Москві. Змагання проводили у три тури, участь у заході брали 100 музикантів. Вимоги конкурсу були високими: серед обов'язкової програми учасникам необхідно було виконати твір класичного композитора, твір композитора-романтика, оригінальний твір великої форми (концерт) та оригінальний твір радянського композитора [12, с. 92–93]. Досить сказати, що лауреат другої премії І. Ютсон уже до участі в конкурсі набув довготривалого стажу праці в оркестрах Ленінградського театру опери та балету, Оперного театру ім. Станіславського, Большого театру СРСР, а лауреат третьої премії Н. Харьковській на час проведення змагання працював артистом оркестру Всесоюзного радіо та Державного симфонічного оркестру СРСР [4, с. 115, 129]. Третю премію конкурсу розділили визначні Т. Докшицер та Г. Орвід. Здобуття нагороди у Всесоюзному конкурсі виконавців на духових інструментах могло стати визначальною у долі музиканта, відкриваючи йому шлях до праці у найпрестижніших виконавських колективах країни.

Відзначаючи високий рівень учасників Всесоюзного конкурсу 1941 року, композитор А. Гедіке писав: “Техніка гри на духових інструментах за останні десятиліття настільки сильно зросла, що видатні виконавці, які жили 50 років тому, не повірили б своїм вухам, слухаючи гру наших духовиків-лауреатів” [5, с. 8].

Після війни, останні п'ять років свого короткого життя Ф. Прохачов віддав педагогічній праці у Львівській державній консерваторії. Доля пропонує йому в цей час ще один шанс реалізувати свій мистецький потенціал, цього разу у якості педагога. Заняття зі студентом Д. Бідою (у 1959–1979 роках солістом Заслуженого симфонічного оркестру Ленінградської філармонії), зростаючий талант якого привертав усе більшу увагу музичної громадськості, запропонували майстрові не лише гідну професійну реалізацію але й принесли велике моральне та естетичне задоволення.

В Обласному державному архіві Львівської області у протоколах засідань оркестрової кафедри консерваторії зберігся документ про проведення методичних зборів оркестрової кафедри від 27 грудня 1948 року. Одним із головних питань зборів було проведення відкритого уроку старшого викладача Ф. Прохачова зі студентом Д. Бідою. Документ підтверджує слова професора І. Ляшенка про велике значення виразової якості виконання для Ф. Прохачова, на чому він наголосив під час проведення уроку з Д. Бідою. Педагог вимагав підпорядкувати досягненню

виразовості усі технічні засоби музиканта. Одночасно викладач постійно працював і над покращенням чистоти звучання інструмента у Д. Біди. Цей документ не лише знайомить нас із творчим методом педагога Ф. Прохачова, але й зображає ставлення до майстра та студента інших викладачів оркестрової кафедри Львівської державної консерваторії у далекому 1948 році.

“Протокол № 15

Методичні збори оркестрової кафедри
Львівської державної консерваторії від 27.12.1948 р.

Присутні: Павлюченко (директор ЛДК)
Лекгер (завідуючий кафедрою)
Пархоменко (секретар оркестрової кафедри)
Пшеничка (декан оркестрового факультету)
викладачі: Жубр, Прядкін, Васільєв, Прохачов.

Слухали: Відкритий урок ст. викладача Прохачова (клас флейти) із студентом Бідою, який виконував Фантазію на теми з опери “Травіата” Дж. Верді та Вальс.

Обговорення уроку:

Лекгер: Прошу викладача розказати про студента.

Прохачов: Студент Д. Біда слухає мої поради і є прогресивним у заняттях. Я хочу викладати так, щоби відчувався ріст студента. Я намагаюся в техніці знаходити зв'язок з музикою. Наскільки мені це вдається вирішувати вам. Я стараюся навчити студента свідомо виконувати твір. Виразовість – найважливіше завдання.

Павлюченко: Т. Прохачов стоїть на правильному шляху. Студент Біда дуже добре сприймає зауваження. Лише є побажання, щоби викладач застосовував музичну термінологію, а не замінював моменти динаміки і кульмінації словами “нажимай”, “наддай” та ін. Необхідні були зауваження концертмейстеру через неправильне співвідношення звучання в ансамблі. Ви маєте право вимагати від концертмейстера досконалішого виконання.

Прохачов: Я це вважав незручним.

Пархоменко: Студент Біда чудово грав і до вступу в консерваторію. Потрібно відзначити його неухильний ріст. Урок викладача Прохачова пройшов на високому рівні.

Лекгер: Рідкісний урок. Я бачив, що студент і педагог мають спільну мову. Педагог добре знає інструмент і сам “живе твором”, переживає. Все ж я не чув, щоби студент рівно виконував пасажі (Фантазія з опери “Травіата”). Які вправи і етюди ви пропонуєте студенту? Необхідно відпрацьовувати матеріал у повільному темпі. Студенту потрібно пояснювати не лише словами, чому той чи інший пасаж треба виконувати таким чи інакшим чином, але й почуттями. Мене дивує, чому ви не грали на інструменті.

Прохачов: Я погано себе почуваю.

Васільєв: Враження дуже добре. Якщо би у нас у консерваторії були всі такі талановиті студенти, як Біда.

Прядкін: Хотілося би послухати першокурсника. Який підхід у педагога до початкуючого студента. Цікаво було би послухати вказівки викладача в етюдах і т.д.

Жубр: Система занять у т. Прохачова поза критикою. Не завадило б продемонструвати цей урок перед значнішою аудиторією. У Фантазії з опери “Травіата” Верді зміщення темпів, необхідно звернути увагу на збереження авторських вказівок.

Пшеничка: Я можу поздоровити Ф. С. Прохачова з добрим результатом.

Прохачов: Для збереження і покращення чистоти звуку я проходив зі студентом Арію Й. С. Баха. Ми опрацювали зі ст. Бідою ряд етюдів для рівності звуку і пасажів. Завідуючий кафедрою Лекгер Секретар кафедри Пархоменко” [9, Арк.31].

На нашу думку, сьогодні у середовищі фахівців недооцінено роль Ф. Прохачова у формуванні непересічної постаті флейтиста-віртуоза Д. Біди. Коли в 1946 році Д. Біда вступив у клас Ф. Прохачова, викладач відчув виняткові здібності молодого флейтиста і передбачив його майбутнє: “Я зможу зробити з Тебе справжнього музиканта” [7, с. 120]. Д. Біда у подальшому неодноразово згадував про велику і навіть визначальну роль Ф. Прохачова у його професійному зростанні. У часопису “Вільна Україна” Дмитро Михайлович розповідав: “Минув лише рік, як я демобілізувався з Радянської Армії і поступив у Львівську консерваторію. Але це плідотворний рік. За допомогою доцента Ф. Прохачова я наздогнав втрачене. Я, що колись насвистував на пастушій сопілці, оволодів майстерністю гри на флейті. Теорія доповнила практику, збагатився мій репертуар.

Я неодноразово з успіхом виступав перед львів'янами, мені аплодував Київ, а у кінці жовтня мене, як кращого флейтиста, посилають на показ консерваторій у Ленінград” [2, с. 4].

Незвичайно доповнює факти високого професіоналізму у роботі, довіри, поваги, щирості у відносинах між викладачем та його вихованцем знайомство з нотною бібліотекою Ф. Прохачова. Насамперед, вражає оригінальність, кількість та розмаїтість сольного флейтового репертуару, що перебував в особистому архіві педагога. Очевидно, флейтист оберігав, стежив та методично поповнював нотну бібліотеку, часто переписуючи дуже якісним та скрупульозним почерком рідкісні та цінні, на його думку, композиції. Привертає увагу, що багато збірників походять з часу навчання та праці Ф. Прохачова у Харкові, велика кількість була придбана пізніше, окрему частину нотної літератури варто назвати “трофейною”. Видається, що вона була привезена флейтистом з-за кордону або придбана за схожих обставин.

Знайомство з нотною бібліотекою Ф. Прохачова може здивувати сучасного фахівця її цілковитою відмінністю від виконуваного та популярного сьогодні репертуару. Водночас назвати цю літературу застарілою чи малоефективною або низькохудожньою не буде правильним. Серед цікавих, самобутніх творів, збережених українським флейтистом, зустрічаємо композиції великої форми Ф. Бюхнера, А. Бурозе, Е. Пріля, Р. Тільметца, Концертіно В. Кочетова, Фантазію С. Шевченко, Ескізи Н. Черепніна, Фантазію на російські теми К. Хайнемеєра, Мініатюри А. Грюнвальда, «Соловей» Й. Донжона, П'єси Т. Акіменко, Е. Кронке, Ф. Сабатіля, А. Крантца та багатьох інших. Показово, що відразу у збірниках подано анотації та настанови педагога, які вирізняються детальністю, конкретними порадами про методи вивчення твору, пропозиціями супутньої інструктивної літератури та вправ у допомогу опануванню технічними завданнями та доланню проблем виконання композиції. Дивує та водночас захоплює цілеспрямованість і методичність фахівця,

актуальність його порад, своєрідний і навіть новітній підхід до вирішення тих чи інших виконавських питань. Відчувається наявність гармонійного та виваженого контакту у викладацькому стилі Ф. Прохачова між працею над художнім образом композиції та виправданістю застосування у цілях здобуття високої мистецької мети технічно-позиційного матеріалу у навчальному процесі. Такий підхід українського музиканта спростовує деякі переконання сучасних спеціалістів про спрямування духової музичної педагогіки першої половини ХХ століття лише до обмеженого прагнення виховання суто оркестрових кадрів [8, с. 8]. Декілька видань, що раніше належали Ф. Прохачову, подаровані Дмитру Біді та містять дарчий підпис педагога.

Власне нотні збірники та окремі флейтові видання, що були раніше власністю Ф. Прохачова після раптової, передчасної смерті майстра, почали становити у подальшому більшу частину бібліотеки самого Д. Біди у час його праці у музичних навчальних закладах Львова та Ленінграда. Артист переймає у свого вчителя звичку залишати на доданих листках у примірниках нот помітки, зауваження, цікаву інформацію про композитора і твір і т. ін. Трапляються тут і звіти про творчу та педагогічну діяльність, плани та задуми на наступний період роботи флейтиста.

Незважаючи на коротке, сповнене тривог, втрат та надій життя Ф. Прохачова, цей фахівець завжди залишався відданим обраній справі, у найскладніші епізоди свого існування продовжував спокійно та виважено працювати над вдосконаленням кращих професійних рис та був винагороджений значним педагогічним досягненням, яке залишить у пам'яті наступних поколінь глибоку вдячність викладачеві визначного флейтиста Д. Біди за його глибоку любов до мистецтва.

Список використано літератури

1. Архів Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. Особові справи професорсько-викладацького складу. – Оп. 2 о/с. – Спр. № 29. – Т. 2. – Арк. 99–102.

2. *Біда Д.* Розквітають молоді таланти / Д. Біда // Вільна Україна. – 1947. – 22 жовтня. – С. 4.

3. *Богданов В. О.* Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво / В. О. Богданов ; НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2008. – 32 с.

4. *Болотин С. В.* Биографический словарь музыкантов-исполнителей на духовых инструментах / С. В. Болотин. – Ленинград : Музыка, 1969. – 200 с.

5. *Гедике А.* Государственные экзамены на духовом отделении / А. Гедике // Советский музыкант. – 1941. – 10 июня. – С. 8.

6. *Карп'як А.* Спадкоємність традицій в історії флейтового мистецтва Львова / А. Карп'як // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Праці Музикознавчої комісії. – Т. ССLVIII. – Львів, 2009. – С. 158–165.

7. *Карп'як А. Я.* Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (XIX—XX ст.) [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист.: 17.00.03: захищ. 29.05.2002: затверджена 13.11.2002 – Музичне мистецтво / Карп'як Андрій Ярославович ; НМАУ. – К., 2002. – 198 с.

8. *Кушнір А. Я.* Київська флейтова школа: теоретичний, історичний, виконавський аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознавства за

спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво / А. Я. Кушнір ; Одеська національна музична академія ім. А. В. Нещаданової. – Одеса, 2013. – 17 с.

9. Львівський обласний державний архів. – Ф. № Р – 2056. – Оп. №1. – Спр. № 49. – Арк. 31.

10. Цайтц В. Б. Кафедра духових та ударних інструментів / В. Б. Цайтц, А. Я. Карп'як // Сторінки історії Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Друге видання, доповнене. – Львів : Сполом, 2008. – С. 134–144.

11. Черных А. Советское духовое инструментальное искусство: справочник / А. Черных. – М. : Советский композитор, 1989. – 320 с.

12. Шутко Ю. І. Флейтове мистецтво ХХ століття в контексті української культури : Дис. на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво / Ю. І. Шутко ; Державна академія керівних кадрів культури та мистецтв. – К., 2010. – 196 с.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

FLUTIST FEDOR PROHACHOV'S PROFESSIONAL SECRETS

Andrij KARPYAK

*Department of wind and percussion instruments,
The M. V. Lysenko Musical National Academy in Lviv,
str. Nyzhankivs'kogo, 5, Lviv, Ukraine, 79005,
tel.: 097-71-14-749; e-mail: gego@mail.ua*

Information about Lviv flute school, which is famous by world wellknown names specialists and traditions of great originality, replenished each time with new materials and facts that prove high professional level of its representatives. Recent finds of valuable personal records and discovery private libraries by F.Prohachov enriched our knowledge of the method for training and artistic achievements of one of the brightest representatives of Ukrainian music and instrumental art.

After visiting a music library of F. Prokhachov, a contemporary specialist-musician may wonder at its complete difference from the performable and popular repertoire nowadays. However, it would be wrong to call this literature outdated or ineffective, or non-artistic. Among the interesting and original musical works collected by the Ukrainian flutist, we come across some larger compositions by F. Büchner, A. Buroze, E. Prill, R. Tilmetz, Concertino by V. Kochetov, Fantasy by S. Shevchenko, Sketches by N. Cherepnin, Fantasia on Russian motives by K. Heinemer, Miniatures by A. Grünwald, Nightingale by J. Donjon, pieces by T. Akymenko, E. Kronke, F. Sabatil, A. Krantz and many others. It is worth pointing out that in the music books we come across annotations and teacher's guidance, rich with details, specific advice on the study methods of a musical piece, with proposals of related instructional literature and helpful exercises to achieve the learning objectives and overcome technical problems in musical performance. The specialist's purposefulness and methodological approach, the relevance of his advice, his unique and even innovative approach to solving various performing issues are worth wonder and admiration. F. Prokhachov's teaching style combines a harmonious and well-balanced contact between the work at the artistic image of a composition and the rationality of applying technique-

positioning material in order to achieve a highly artistic purpose in the learning process. This approach of the Ukrainian musician refutes a number of contemporary experts' views on aiming modern wind music pedagogy of the first half of the 20th century solely at educating purely orchestral performers.

Keywords: flute Performance and Pedagogy of Ukraine, F. Prohachov's creative method.